

S w ě t o z o r,

neylaciněgšij spis obrázkowj f rozšírenj užitečných známostj
pro Čechy, Morawany a Slowáky.

Číslo 14.

Wychází každou sobotu.

1854.

Spád Niagary w Kanadě.

W pólnocnj Americe nalezá se několik gezer takowe welikosti, že od moře téměř ničim glnym, leč sladkaj wodau, se nerozjeznawaji. Zaure a wětry do takowé wššty na nich wlny ženau, gako na prostředjemnim moři; hlubokost wod tak gest náramná, že, podle ugistowánj plawců, na mnohých místech olownicj dnu dosjci nelže. Na gezerjch těchto zvláštnj plawectwo se promodj: Angličané a sewero-američanstě saustatj (sgednocené obce) udržuji zde ozbrožené lodstwo, a obchod s ložesťmami mnoho tupeckých lodj zde shromáždí, wesměs plochých, aby bez nebezpečj na každém místě f zemi přistawiti mohli, a tak welikých, že negebny z nich tije 100 tun (tuna 20 cent.) nésti mohan.

Z těchto gezer neyznamenitěgšij gšau: gezero gmenované Hořegšim, potomně Huron, Michigan a čtí Michigan), Erie a Ontario, kterěto patern gezeru wššedy gedno se druhým spogetj gšau.

Řeka Niagara, z níž, po přegitj gegim přes gezero Ontario, přewelitá řeka Wawrince powstáwa, teče z východnjho boku jezera Erie, negšauc wlastně nic giného, leč průřiw (kanál), gímž toto wodu swau do onoho wššlá. Plyne zagité w takowé šířce a hlubokosti, že hned při zniřu swém weliké loráby nésti máže. Prand gegi gest náramně silný a neprawidelný, z počátku řekšim zadržowaný, o něž wlny gegi banřiwě a hřmotně se bigi. W dalšim gegim toku řekšy mizegi, an gi ššěto, řekauč čim dále tjm klidněgi a wššaf wždy dosti prudce, potád přibývá, až se do jezera Ontario wššěti, ležicjho o 164 stěwjců užje nežli gezero Erie. Spád wesřteré wody gegi do této hlauři gestíi onen powěštný wodospád Niagary.

Čtí hodiny česjy wzdálj wššě tohoto nesmjrného wodospádu, počítaného wššim prawem mezi nehwěššj diwšy swěta, ležj na břehu řekšy malá perwnišťa Shipaway (čtí Šippawé), u níž se wššelitá

plavba dokonává. Hore též lodi, která by se opo-
wázila, jen o několik kroků dále řekou dolů k wo-
dospádu se pustiti: silný proud by ji neuchráně z-
achvátil, a buďto na strmých odessad skalách roz-
tržal, anebo, gestli by se jí galoby nějakým zázra-
kem této záhuby užití posvětilo, neodolatelnou silou
dolů do vodního gicnu mřstíl, z něhož žádné oběti
vynáznauti nelze.

Jin více se řeka tu propaští té bližší, magici
množství vody gegi poblititi, tím silnějším a nával-
nějším se proud gegi stává; hucějící vody galoby se
vztekem dorážejí na hmotné stěny, proti tomu gegich
se vzepjrající, až naposledy, přemohance wsecky tyto
překážky, pogeďnou dolů se swaší. Nenadálé a silné
ohnutí tolu řeky w lewan stranu přičinau gest gestě
wětšijho rozšíření a natupení vody na místě tomto,
na němž nejkrásnější přirozené divadlo smělého ce-
stovníka překwapuge.

Dříve nežli se k samému wodospádu přistawpí,
widěti zdaleka nábelawh a prozračný sloup z pro-
středku geho wzhůru wznikati a točiwě do powětří
se pnáti, na wzor podpory oblaků k bantce se stro-
gicjch. Hmot, podobající se hmotu nejwětších
střebebných kusů (děl), prowážející spád vody, již
wzdálí 5 mil slyšeti, a hustá mlha, zawlažující
okolní břehy, negináče než samy wlny, naplňuje
parnatý obor.

Znamenitý a mohutný tento wodospád záleží
wlastně ze tří oddělných saucástel čili hladin wodních,
z nichž nespřednější, oblé podoby, již 1800 stře-
wjců, z gedné strany na přístře státi se wals, z jiné
pak strany na tak řečený kózi ostrůwek se opírá,
spogejí mostem s pewnou zemí. Podlé tohoto ostro-
wu, držícího asi 350 tročegů w obvodu, řtí se nej-
prudší ráme toho wodospádu dolů, ačoli jen 15
střewců jiží. Po straně ginych skalín wlněwá se
třetí oddíl, jiží 1050 střewců. Podlé toho šířka
celého toho nesmírného wodospádu obnáší 2865 stře-
wců, wšsta pak 164 střewců, z nž weliké to množ-
ství vody s takowau prudostí a silau kolmo dolů
se wals, až se tím okolní země třese. Množství vody
za gednu minutu dolu se řtící wynáší 672,000 tun,
kteraužto bez přestání padající řtí pod spádem tím
bezedná propašt wylsawána gest. W zimě nesmírné
kry ledowé, z hořejších gezer wlnami řeky sem při-
hnané, řtí se do toho gicnu s náramným praštotem,
a pohyžené w něm po některém času zase na wzor
broznych skalín z něho wynikáti a wzhůru zpływáti.

Wšstau cestownci, kterým se dostalo na mo-
hutný tento wodospád z blízka se podiwati, ugíšingj,
že úžasu, který se při wzejzení tohoto divu přiroby
dusse pozorowatele zmáhá, nižádnými slowy dostatečně
wypsatí nelze.

Řeka 1751 wystawěli Francouzové, w gegich
držení tehdaž Kanada byla, malau pewnost Nia-
gara, přímáležející ted k seweroamerikanštemu státu
New-Yorku. Na lewém břehu u samého austi řeky
té powstalo hrajné město Niagara čili Newark,
počítající asi 100 domů, gehož obywatelé wlastně
kožesingj w diwodnu w sewerozápadní Americe stupují
a k dalším obchodu doprowodí.

3 průpowědj wznesených mudrců.

Někdy nemilugi wraucněgi ginyh lidj, nežli když
mám co nejvíce přičin k tomu, abyh mlsowal sám
sebe. Wsecky rozkoffe a slasti zawjrají se we čtosti.

Kdo jí prázdne gest, ten w ničem stálého zalíbení
nenalezá. Wsecko ubíhá před sedcem, z něhož ona
uběhla. Spokogejí sám sebau spokogejí gest i s gi-
nyhmi. Da gedné cenj sprawedliwé hodnosti lidj,
nezarmucuge se nad předností, kteraž ho giny pře-
wysugj. W něm wsecka hnutí myslí i srdce čistěgi
a žiwěgi se odrozují: láska, lítost, weselost, a utr-
pný a aučinný pobíl w cizích přshodách. Pro
něg samého stwořen gest překrásný den. Z sám Rep-
wěšší žregměgi očim geho se pogewuge. Radostný
cit rozliwá se po srdci geho při každém dobrodinj
Repwěššijho. — Resstastný, too nemá přčiny k mi-
lowání sebe!

Cárskoje Selo.

Cárskoje Selo čili letní sídlo cárů ruských bez
pochyby mezi nejwáznější wýrobky umění stawitel-
ského náleží, a wšedněm swého druhu stawením ne-
gen se wyrowná, ale i neydrahnější gich počet da-
leko předčí. Něco přes tři mile zdálen gest palác
tento od sídelního města Petrohradu, odtud krásná,
swjtlínamí a pékajmí, wersky (ruské mile) označují-
cími sloupj četně wyzdobená cesta vede. Před lety
bylai tu wšsta stromná, již weliký Petr choť swau,
powěštanu Kateřinu I. darowal, která beže cárowa
wědemj spanily tu palác wystawěti dawši, genu geg
obětowala. Cárowna Alžběta mnoho k rozšíření
a ozdobe geho se přičinila; wšak nynější welikost
a krása stawení toho wlastně Kateřině II., genj si
zde své letní obydlí wywelila, přičísti se musí. Na-
stupující cárowé neustále o zwelebení geho pečowali.
Kragina, kde Cárskoje Selo položeno, gest nad míru
přijemná, an nžké pahorky a lesky rozmanité se tu
střídaji. Sak wně tak i u wnitru panstě toto sídlo
o nengemnější wksu a nengwěšší stwořnosti swědčí.

— Palác gest o dwogj poschodj wystawen. Před
středním wchodem gest trochu wywýšena wegizda;
wsecky wchody zdobí mramorowé slawení a gine
stawitelstě okrašy; pawlače palacowé gsau sedkami,
nádobami a ginyhmi wse dobře pozlacenými wěcmi
okrášeny. Bláštneho pozoru hodna gest dworštá tapla
na východní palácu straně; gegi střední zdobí pět
pozlacených bání; k západní straně gsau wksně wy-
stawené lázně cárské. W pokogj od cárů obýwa-
ných podiwná panuge nádhera s nespětnější sp-
gena wksen. Uměleckých wýrobků a wšeho druhu
práci nengdarilegšich zde galoby ze wšech swěta tou-
čtí nahromaděno, gežto wsecky wypočísti nemožná.
Tak gsau u příkladu gedného pokoge stěny čisticowými
tabulemi wyloženy a mofastau co nengwksněgi wyzdo-
beny, gine krásj nespětnější porcellan a ginyh zase
mnoho nengwštecnejší malby. Na poledne táhne se
dlauhá, pěknými souchami wyzdobená arkáda, a nad
ní frýté mramorowé slawení, genj k občerstwující
slaužce procházce mlau do okolí podává wyljdu.
Podál gest malý chrámek — sčranta pěkné zbírky
sach, nádob, popelnice atd. Zahradka gest prostranná
a přetožmanitě zařádkána; tu rybnyh, gezerka, ostrůw-
ky, stoky (kanály), mosty, wodospády, pomníky,
chrámy a gina stawení. Rázně cárowny Alžběty
gsau w lesině wystaweny; w haustí dle vody stoji
malá pyramida žulowá dle způsobu egyptské; podle
ní dwa obelisky. Ze dwau gezer prostranných každé
má ostrow, na gednom gest hudební sál, na druhém
turecká mešita; obě pogi zakřiweny práslw (kanál),
před něg pěkně stlenuty most s kolonádau ionických
slawpů z modrého a bílého mramoru sibirského wde.

Reyzáz w zahrádě gšau uměle následované zříceniny
stareho, seutím brezejcho zámku, na něj wšak směle
se wstoupí a rozmílá se před očima fraginfa rozešře.
Znameníte gšaut tu pomník, gež Katerina II. něste-
rým swého wěku refum wlastenstým wystawiti dala,
gato pomník tři Orlovů a pomník hraběte Rumjan-
cowa Zadmagstého. Už na půl třetí mše do cár-
ského Sela voda po wyzděných práslivých a šokách
se wede. Naproti palácu ležící obora k milým slauzi
procházka. Mimo to spogen s oborau nádherný
gíný palác, gež sobě císař Alexander I., co welice
kníže, wystawiti kázal; i tu wšak šwostně a nádherně
wyhlíží. Alexander I. a nynější císař Mikuláš
nemálo gáf o wnitřní tak i wněšní zwelebení swého
přijemného a slavného sídla se postarali.

Bedřich II. král Pruský.

Král Bedřich (Friedrich) II., geben z neyřlaw-
nějšíh panownstwu a wšech 18ho století, požíwal
wychowaní nad míru neobčejného. Pošly z smere
králowstého, a taktořa u samého trůnu narození,
nepotkal se předce we mladosti swé s lástau a příjiz
otce swého, Bedřicha Wiljma, anobřz tento s
njm tak přísně nallábal, že tomu podneš i wjru při-
dati težto. Pod zámyslem, gako by ze syna swého do-
brého wogáfa wychowati chtěl, podrobomal on geg
nedostatků a nauzi, ugímal mu gídla a spánj, a pro-
nemějšj proviněnj nelitošně zle a tvrde s njm
nallábal. Generál hrabě z Finkenšteinu byl
geho guvernérem a major z Kalkšteinu geho
podhofmistrem. Ačoli z rozkazu otce swého neywjce
we wogijnstwj se cwičil, wšak nic méně welmi časné
silná náchyllost k básnictwj a hudbě w něm se wy-
gewila, zwláště přičiněnjm geho wychowateřyně,
dumýšlné panj z Rocoulle, a geho prwnjho učitele
Duhaná, pod záštitau králowny, kterauž on sy-
nowstj wraucně milowal. Pod náwednictwj m téchto
osob mladý Bedřich gazyl a literaturu francouzstau
tak welice sobě oblíbil, že potomně, po celý čas ži-
wota swého, domácj německé literatury webě ene-
cij málo sobě wšimál, anobřz nj naprosto pohrdal.
Wybraušené mrawy a způsoby francouzského žiw-
bytj owšem tuze odráželi od osuhlosti, panugiej na
diwoře geho otce, kterýž syna swého posměšně gen
francouzstým šwiňákem a králowědem nazíwal, aniž
se čeho dobrého do něho nadál. Netuřil on žagisté
toho, což potom nalladowalo, totižto že tomuto fran-
cauzstému mudráctwí ułojeno bylo prűstj stát z ne-
půtrného stawu do třjdy prwnjch mocností europe-
řky powyšiti. Neborezumenj a nechut, panugiej
mezi otcem a synem, tak se daleko rozmohly, že onen
naposledy na tom se uřlawil, aby nástupcem králow-
stwj swého mladšího prince, Augusta Wiljma,
učinil. Minister Grumbkow a kníže Anhalt-
Dessawřšj podporewali tyto návrhy králowy,
howěgje w tom swym osobnjm žadořtem a záměrum.
Tímto nemilosrdnjm nalládánjm rozjelen gša Be-
dřich umířil do Anglie, že swěmu ugei po marce,
králi Gířjmu II., uteci a u něho ochrany hledati.
Dwa mladj leypanti (poručejci), přátelé princowi,
Katt a Keith, byli aučastnjci tohoto geho předs-
wzetj, magje ho tam sprowázeti; ale několiko ne-
prožtetedlných slow prwnjho z nich prozradilo králi
celé to tagemstwj, a určenau k autěřu hodinu; kte-
rýž syna swého w tom samém okamžej, řdyž gij na
louč sednauti a uteci chtěl, giti a před sebe přiwes-
tal, i bylby geg w prchliwosti nepodřbně swau

wlastnj rusau zabil, řdyby mu gínj w tom byli ney-
překazili. Katt byl spolu s princem gai, Keithowi
pal se posčestilo neydrjwe do Anglie, potom do Por-
tugalu uteci, odsuřj geg Bedřich, po swém dořednutj
na králowstwj, zpátky do Berljinu powolal (1741),
a mjstoplufownikem, l. podkonjm i furatorem akade-
mie wěd gmenowal.

Bedřich byl do pewnosti Kástrinu odweden a
w pokoji beze wšeho nárady zatčen. Při tom přísně
zawowědno, aby mu ani swětlo, ani knihy ke čtenj
dobáwány nebyly, wggauat biblj a modlicej knížku,
gako by na znamenj, aby se ke smrti hotowil, a duřsi
swau bohu poraučel. Nedlauho po zatčenj geho w
Kástrině bylo mu z rozkazu krále oznámeno, aby
se nástupnictwj swého a práwa ke trůnu odřeknul,
chceli žiwota zachowati; při tom mu swoboda šřub-
wánj a cestowánj dle wůle atd. šřbena. Bedřich
odpowěděl, že to učiniti hotow gěst, gáf náhle otec
geho w tom se prohláři a wyřua, že on wlastnjm
geho synem nenj. Račej král, posładagiej wěrnost
manželstau za wěc náboženstwj, od tohoto předs-
wzetj swého docela upustil.

Rejstjm král o tom přemýřel, řterak by saub
žřditi měl, magjej zločin syna geho saubiti, pone-
wadj ministři geho mu předstawili, že žádný saub
zemřj nemá práwo nástupce foruny saubiti; z té pří-
činy král umjnil, odewřdati geg pauze co plufowniku
(Obřst) saubu wogenněmu. Těmto prince Bedřicha
a poračnjka Katta odsauřil k meči. Bedřich ze
žaláře swého na to se dıwal, řterak se lessenj ku popra-
wě dělalo; aniž pochybowal, že poslední hodina geho
odbila, řdyž nageřtj ráno kommandant té pewnosti
do pokoje geho wřocil. A wšak třest geho byl
změněn, a záležel w tom, aby při odprawenj wě-
ného přjtele swého Katta přjtemen byl. Hlawu
tohoto padla, Bedřich křesnul we mdlobu a hned
na to do gíně težké nemoci upadnul.

Pozděgi se proneslo, že Bedřich zachowánjm
žiwota swého gedine prostřednictwj zabraněných moc-
nárů winen byl, zwláště pak přjmluwě císaře ně-
meckého, dokazugicjho, žeby práwo sauzenj králow-
ského prince gedine genu náleželo. Tím způsobem
ufrutný otec, nechaw syna při žiwobyti, nřoli hlasu
wlastnj trwe, nřbz gen politiky uposlechnul. Wy-
prořřen ze žaláře počal Bedřich neyprwé co wo-
genřtj ráde při tomto králowstwj štářu pracowati;
potomně pak, po něřterém času, obdržel znomy i swo-
hodný přjstup ke králowstému dworu. A wšak za
toto odpustěnj gínau obět otcí přjnesti musil. Totiřto
proti wůli a nářlonnosti swé za manželku sobě pogiti
musil kněžnu Alžbětu Kristinu z Brunřwid-
Bevernu, s njž on, řic gínál milowánj a řřetrnosti
hodnau, žiti štále se zpěcował, ačoli se pořád welmi
uctiwě k nj měl. Potom za několik let na hrabě
Rheinsberku, gmenowaném od něho šřblem Rus,
w samotnosti žiwobyti prowodil, obřrage se s wědami
a uměnjm.

We šwolečnosti geho se nalezali řlowatnj učej
Vielersfeld, Chazot, Suhm, Fonquet, Křow-
telsdorf, Kaiserling, Jordan, hudebnjci
Graun, Benda, malři Pesne a. g.; mimo to
huřtě ři dopisowal s Mauvertiusem, Algarot-
tem, a předewřřjm s Voltairem, gebož sobě ney-
wjce wázil. Zde řřawil Bedřich řřest neyprj-
gemněgřřich let žiwobyti swého, a několiko řpiřu
řwých, mezi nimiž geho Anti-Macchiavell se nalezá,
zde wyhotowil; řdyž geg smrt otce geho nenadále

z tohoto tichého příslavu vytrhla, a k jiným pracem povolala.

Bedřich II. dosednul na trůn otcovský, a zdál se nagebnau docela proměnen býti. Od té doby nepřestával se zanášel zpravováním svého království, financemi a wogstem. Nalezl posladnici otce svého bohatě naplněnou, pročej i nemeškal, počet wogsta svého rozmnožiti. Z čehož snadno bylo domýšleti se, že aumysl jeho k wogně a opanování zemí směřuje. Začátek wogny učinil osazením části Slezka, k níž Pruská vláda starobylé právo míti twrdila. Dne 10. dubna 1741 swedl první swau bitwu u Molwice, w níž gediné udatenstwím své pěchoty wítězstw obdržel, ačkoli později, kdyz nelepším wogálem svého wogsta a neppřednějším wůdcem svého času se stal, sám wyznal, že w této bitvě bázní a strachem progat byl.

Prostranstwí těchto listů nedowoluje, abychem zde wšedka wogenská tajemí a hrdinště činy tohoto krále, gimiž on pruské říši welikost a sobě nesmrtelnau sláwu zgednal, zewrubně wypočítali: to gediné připomeneme, že přes celý ten čas 46letého jeho slawného panování byl on wždy we pravém smyslu otcem národu svého. Gjm se každý jeho woddaný wylubowal, k němu se w gakéoli své potřebě utíkal, aniž bylo přefážegicích mezi a přibrad mezi tímto otcem a syny wlasti.

(Bedřich II. král Pruský.)

Rezhogná wodnatelnost přispíwila smrt welikého krále. Zemřel w Sans-Souci dne 17. srpna 1786, žiwobytj svého w 75tém a králowánj w 47mém létě. Spytowci swému, Bedřichu Wiljmu II. pozůstalí královstwí o 1325 čtwercoých mil rozšířené, se 6 mil. obywateli (w čas jeho dosednutí na trůn počítáno we Prusích gen 2,240,000 obywatelů), posladnici se 70 mil., wogsto přes 200,000, a stát lidnatostj, promyslem a wědeckau wzdělanostj obywatelstwa zámožný. Sláva a wznesenost jeho činů sawwěle jeho tak welice žaugala a takowau wážnoš naplnila, že mu již ne přigmi Welikého, nýbrž Gediného přilládano.

Wšedka ofamžení, w nichž se státskomi a wogenskými důležitostmi nezánášel, nepravděgi obětowal naukám, wšlástě libomudrcstw, a uměním. Berlín

stau akademii nauk, založenau podlé návrhu welikého Leibnice, znowu zřídil, ačkoli tím poněkud činnost gegi welmi obmezil, že gi poručil spisy své gediné we francouzském gazylu wydáwati.

Rescijsný počet hánliwych spisů proti němu sepsán; on wšak žádného proto trestati nedal. Silný jeho duch žádných takowých antoků se neostýchal. Gednoho gitra, kdyz z okna svého množstwí lidu na ulici u podobné cedule spatřil, poweles gi trochu uže powěstiti, aby gi tím pohodlněgi čísti mohli.

Odprawenj přitele jeho Katta, na něj, gáž řečeno, dwati se přimuccen byl, tak hluboce mysl jeho pohnulo, že přes celý čas panování svého žádného na smrt odsauditi a odprawiti nedal. Dsoby ty, geg z rozkazu a podlé wšle otce na smrt odsaudiwšj, genu dobře byly známy, anobrž i slowa a wýroky gednoho každého z nich jeho taga nebyla; nic méně on toho nitdy nad nimi nemšil, anobrž, chtěge sšetrnost swau se swobodnosti wšle osvědčiti, negednau říkat: „Zde w Berlíně gšan lidé, genž mne na smrt odsaudili, ti wšak nic méně sedí a obědwagi wogogně we swém domě.“

Bedřich byl postawy prostřednj, chodil trochu shrbeně, nesa hlavu we pravo nakloněnou; twát jeho byla žiwá, wýznamná, a pleť (krew) jeho gewila neobyčegnau silu a čilost ducha jeho. Ddew jeho, wždycky prošj, totž se zdál zanedbaly; nemjné smrtánj (ššupánj) tabáku zanečistrowalo jeho uniformu. W poslednjch letech žiwobytj svého swáwal docela oděny, gakoby chtěge wždy hotow býti k zasednutí na koně, a až do poslednjho svého ofamžení sám zprawováním a řízením wšedch důležitostí říše své se zanášel.

Zřiceniný sw. Florentina w Libenthálu.

W podfragi města Libenthálu, w sewerozápadnjm Slezku, spatřuji se zřiceniný powěstného a přebýhátého někdy kláštera sw. Florentina, gegicích wyobrazení zde se wádáwa.

Zřiceniný tyto již we 13tém stotřj strachem a hrůzau naplnowaly wšedky obywatelše okoli toho, nesměgjej se k nim přiblížiti, zwšlástě času wecernjho a nočnjho, bez bázně a třesenj. W tamegšjho lidu žagisté následugjej panowala powěst o krutém osudu kláštera tohoto.

Gistý rytř, tak znj národnj ten bág, posly z wátnočních fragm, gnenem Důnkau, l. 1158 do kláštera toho přišel, opata o wewolení požádal, aby sobě blížje zdj klášterských pausternjcké obydlj wystawěti a w něm samotný žiwot na modlitbách a o postu prowoditi mohl. Wražba, prh, od něho we prudném rozljcenj nad gednjm neozbrogeným rytřem spáchaná, počánj tobo a přisně dožiwotnj lázně od něho wsmáhá. Těto žáwosti jeho opat ochotně a rád pomolil; načež Důnkau, wystawěw sobě pausternjckau chalupu, wlastnjma rukama, brzo pro swau nábožnost a maudrost w celém tom okoli takowé powěsti došel, že lid tamegšj w rozličných žiwota svého potřebách k němu, co otec a rádci i pomocnjš, háně se obrácel. W wšak nezkalené toto šstěstj nábožnjckého žiwota jeho nedlauho trwalo.

Gednoho dne wčer wogewil se nenadále we chrámě klášternjm neznámý pautnjš, předstřage, že s Důnkauem šautromně mluwiti a o důležitě wěci gednati musj. Byw k němu sprowozin, proměnil se před njm w ohniwého ducha, a Důnkaua, widednjm tím omráčeného a téměř ochrnutého, wšeml ce-